

PRITRKAVANJE NEKOČ IN DANES

DR. MOJCA KOVAČIČ

Čeprav sodi v ljudsko glasbeno dejavnost, pritrkavanju v *Folklorniku* še ni bila namenjena pozornost. Po eni strani zato, ker pritrkovalci niso del folklorne dejavnosti, prav tako pa niso »tipični« ljudski godci. Ker je pritrkavanje še dandanes zelo živa glasbena tradicija, ki se marsikje nepretrgano prenaša iz roda v rod, ponekod pa tudi ponovno oživlja, je prav, da ji namenimo nekaj besed in s tem delom slovenske glasbene dediščine seznanimo bralce *Folklornika*.¹ V tem prispevku sprva predstavljam nekatere osnovne zakonitosti pritrkavanja, nato se posvečam njegovi vlogi in izpostavljam nekatera vprašanja in probleme, ki prežemajo sodobno pritrkovalsko dejavnost.

Glasbeni vidik

Pritrkavanje je glasbena praksa, ki je sestavljena iz ritmičnega izvajanja udarcev ob obode cerkvenih zvonov. Pritrkovalci pritr-

kavajo na zvonove bodisi tako, da neposredno s kembli udarjajo ob obode zvonov, ali pa imajo na kemblje nameščene vzvode, kar omogoča, da posamezni pritrkovalec udarja na več zvonov ali lajša težo kemblja. Ponekod pritrkavajo tudi z udarci kladiv (lesenih ali železnih) ob zunanji obod zvonov, kar pa strokovnjaki (predvsem kolavdatorji – nadzorniki in svetovalci pri nakupih in ohranjanju zvonov) zelo odsvetujejo. Mnogi si namreč ne predstavljajo občutljivosti na videz tako trdnega glasbila. Ta ob udarcu zaniha s celotnim zvočnim telesom, in če so vibracije nasilno prekinjene in nihanje z udarcem ustavljeno na nepravilnih mestih (tam, kjer debelina oboda zvona tega ne dopušča), zvon lahko počí ali pa se na spodnjem robu odkrha. Mesto udarca je primerno samo na spodnjem notranjem robu oziroma prav tam, kjer udarja kembelj ob obod zvona, kadar zvon prosto niha. Pritrkovalci na zvonove izvajajo ritmične vzorce, in sicer tako, da vsak posameznik z igranjem ritmičnega obrazca na cerkveni zvon (ali več zvonov) prispeva k ritmično-melodični celoti pritrkovalske viže. Navadno ima vsak udarec svojo vlogo – npr. če so trije zvonovi, se na enega (po navadi največjega) izvajajo glavni udarci, drugi zvon glavnim udarcem »odgovarja«, tretji pa gosti oziroma v sinkopiranem ritmu zapolnjuje vrzel med ostalima vlogama. Z menjavanjem vlog pritrkovalci osnovni ritmični obrazec (a) predrugačijo (b, c in d), pritrkovalska viža pa postane kompleksnejša.²

Kadar je uglasitev zvonov primerna, pritrkovalci (po navadi tam, kjer imajo večje število zvonov) posnemajo tudi melodije. Te z relativnimi tonskimi višinami in ritmom delno spominjajo na

originalno melodijo. Spodnji primer pritrkovalske viže iz Lesc na Gorenjskem *En hribček bom kupil* je izvajan na štiri zvonove:²

¹ Podatki o razširjenosti in specifikah pritrkavanja v Sloveniji so po župnijah urejeni in dostopni v okviru interaktivne karte Pritrkavanje; glej http://gis.zrc-sazu.si/zrcgis/ewmap.asp?catprj=zrcgis.pritrkavanje_glasbeni_vidiki.

² Več o podrobni razlagi glasbene strukture pritrkovalskih viž glej doktorsko disertacijo *Pritrkavanje – etnomuzikološka fenomenologija pojava in njegova vključenost v slovenski in evropski prostor* (2009).

Družbeni vidik – tradicija

Primarna funkcija pritrkavanja je zvočno naznanjanje pomembnejših krščanskih praznikov. Pritrkavanje je slovesna oblika zvonjenja, pri čemer zvok zvonov simbolizira veselje, slavje in praznovanje. Dan pred pomembnejšimi cerkvenimi prazniki (v poletnem času ob 16., v zimskem ob 15. uri) se s pritrkavanjem napove prihajajoči praznik in signalizira vaščanom čas, ko je treba končati delo in začeti priprave na praznik. Ponekod se pritrkava tudi ob obhajilu, birmi in porokah (najpogosteje pri zlatih porokah ali kadar se poroči pritrkovalce), smrt pa se s pritrkavanjem običajno obeležuje le takrat, ko je umrl pritrkovalce.

Tako kot vsa godčevska dejavnost je bilo tudi pritrkavanje nekdanj v domeni moških. Ženske pritrkovalke so bile dejavne le v redkih primerih, na primer kadar so izhajale iz mežnarske družine, poznamo pa tudi primer pritrkovalke, ki je prevzela dejavnost ob odhodu moških v vojsko med drugo svetovno vojno. Mnogokrat je veljalo, da tudi otrok do določene starosti (približno do 15. leta) niso pustili v zvonik. Pogosto so morali novinci že pri prvem obisku v zvoniku izkazati svoje znanje, zato so se pritrkavanja učili s poslušanjem pod zvonikom in tako, da so pritrkovalske viže izvajali na zvoneče predmete (steklenice, kose, kovinske plošče, ostanke granat, ipd.). Otroci in dekleta tudi fizično niso bili kos pritrkavanju, saj so bili kemblji izredno težki.

Družbeni vidik – sodobnost

Ker se dandanes pritrkavanju širi pomen v okvirih slovenske glasbene kulture, je pogosto (predvsem odkar je Slovenija samostojna država) vključeno tudi v okvire pomembnejših posvetnih dogodkov. Pritrkavanje lahko slišimo ob državnem prazniku samostojnosti, za novo leto, ponekod tudi ob prazniku dela (1. maj), ob občinskih praznikih, pritrkavalo se je ob mednarodnem bibličnem kongresu v Ljubljani, za mednarodno tekmovanje radijskih oddaj Prix Italija in podobno.

V današnjem času se dejavnosti množično pridružujejo tudi ženske, predvsem dekleta, prav tako pa je novost, da se pritrkavanja učijo že otroci (od 6. leta dalje). Pritrkavanje je ženskam in otrokom fizično omogočeno zaradi vzvodov, ki jih nameščajo pritrkovalci na težje kemblje, prav tako pa so bili nekaj časa v modi pregibni kemblji – krajši kemblji s protiutežjo. Dodatni razlog so spremembe družbenih norm in spodbujanje enakopravnega vključevanja otrok in žensk v dejavnosti na družbenem in kulturnem področju.

Danes se pritrkavanja lahko vsi sistematično učijo v okviru krožkov, tečajev, poletnih šol ipd. Pritrkovalci se združujejo v samostojna društva ali pa so del lokalnih kulturnih društev. Srečujejo se na okroglih mizah, ki jih vsako leto prireja Pritrkovalski krožek slovenskih bogoslovcev, ki je tudi glavni organizator srečanj pritrkovalcev. Potekajo na regionalni ravni, sklepno srečanje pa na nacionalni in združuje pritrkovalce iz različnih regij. Pritrkovalci organizirajo tudi tekmovanja v pritrkavanju,³ ki na drug način stimulirajo mlado generacijo. Z ustvarjanjem meril spodbujajo inovativnost pritrkovalcev ter uporabo novih glasbeno-estetskih prvin.

³ Prvi vir o tekmovanju je iz leta 1932, ko ga je v okviru prireditve *Prvi slovenski glasbeni festival* ob svoji 60-letnici pripravila Glasbena matica. V sedemdesetih letih 20. stoletja so z organizacijo tekmovanj začeli zamejski Slovenci v Italiji, v cerkvi svetega Roka v Gorici.

Problemi in dileme

Tako kot vso folklorno dejavnost prežemajo problemi in dileme pri poustvarjanju ljudskega izročila, so tudi v pritrkavanju dileme v odnosu sedanosti do preteklosti. Z organizacijo pritrkovalskih srečanj in tekmovanj ter sodelovanjem pritrkovalcev v različnih glasbeno-kulturnih dogodkih z miniaturnimi zvonovi je sedaj poleg obredne vloge pomembno tudi nastopanje pritrkovalcev. Pritrkavanje s tem širši javnosti ne pomeni več le naznanjanja cerkvenih praznikov, pritrkovalci so »postali vidni«, saj je večja pozornost namenjena izvajalcem in glasbeni plati pritrkavanja. Organizirane oblike delovanja, kot so srečanja, tekmovanja, tečaji, šole ipd., posegajo tudi v organizacijo glasbe. Pritrkovalci, ki so aktivno vključeni v organizirane oblike pritrkavanja, so prevzeli velik del estetskih meril po največjem slovenskem strokovnjaku za zvonove, kolavdatorju, glasbenem pedagogu, skladatelju in pritrkovalcu Ivanu Mercini (1851–1940). Ta je tako imenovana »pravila in olepšave« opisal v knjigi *Slovenski pritrkovavec*, izdani leta 1926. Mercina z zvonoslovskega vidika ne odobrava določenih načinov pritrkavanja, saj ti škodujejo zvonovini (najbolj izpostavljeno je pritrkavanje s kladivi), prav tako pa postavlja estetska merila za izvedbo, ki temeljijo na estetiki zahodne umetne glasbe.

Na pritrkovalskih šolah se pritrkavanje poučuje po določenih sistemih, poudarjene so nekatere izvajalske prvine, poenoten pa je tudi repertoar, ki ga mladi iz različnih pokrajin potem izvajajo v lokalnem okolju. Srečanja sicer ne posegajo toliko v vsebino pritrkavanja, izpostavljena pa so nekatera pravila, ki vsekakor vplivajo na poenotenje načinov pritrkavanja. Kot primer naj navedem eno izmed pravil – prepoved izvajanja s kladivi, kar pritrkovalce, ki tako pritrkavajo, spodbuja k spremembi lokalne tradicije. To je z zvonoslovnega vidika sicer izjemno dobrodošlo, z etnomuzikološkega pa nekoliko manj, saj je tovrstna tradicija zanimiva tako z izvajalskega kot glasbenega vidika.

Vpliv na spreminjanje pritrkovalske tradicije imajo tudi tekmovanja, ki so sicer v zadnjih letih zamrla oziroma so izgubila tekmovalni značaj in bila marsikje spremenjena v srečanja pritrkovalcev. Pogost očitek tekmovanjem je bila težka določljivost meril, ki bi bila sprejemljiva za različne načine pritrkavanja, in povzročanje rivalstva med skupinami.⁴ Zaradi meril so bile namreč neredko izvzete predvsem starejše generacije, ki so izvajale tradicionalni repertoar lokalnega okolja. Naj naštejem le nekaj meril, ki jih je upoštevala sodniška skupina pri ocenjevanju na enem izmed tekmovanj: jasnost začetka, ritmična enakomernost izvedbe, kakovost udarcev, primerna hitrost izvajanja, uporaba dinamike in agogike, pravilna uporaba poudarkov, dodajanje trilčkov, solističnih vložkov, enakomerni prehodi med različnimi ritmičnimi vzorci, jasen in sočasen zaključek, avtorski repertoar, težavnost in pravilnost ustvarjene viže, natančnost njenega zapisa itd. Skupine, ki predložijo notne ali številčne partiture avtorskih skladb, so deležne višjega točkovanja, vendar je izvajanje po notah ocenjeno negativno. Merila, ki so izraziteje v nasprotju z nekaterimi lokalnimi tradicijami pritrkavanja, so: pozitivno ocenjeni skupni udarci, prepoved zaključnih udarcev (razen kadar je to predpisano v partituri), prepoved pritrkavanja enega pritrkovalca na več zvonov in izvajanje letečih viž.

⁴ Sicer so tudi srečanja nekoliko tekmovalnega značaja, saj so skupine, ki sodelujejo na t. i. vseslovenskem srečanju, izbrane na podlagi določenih meril.

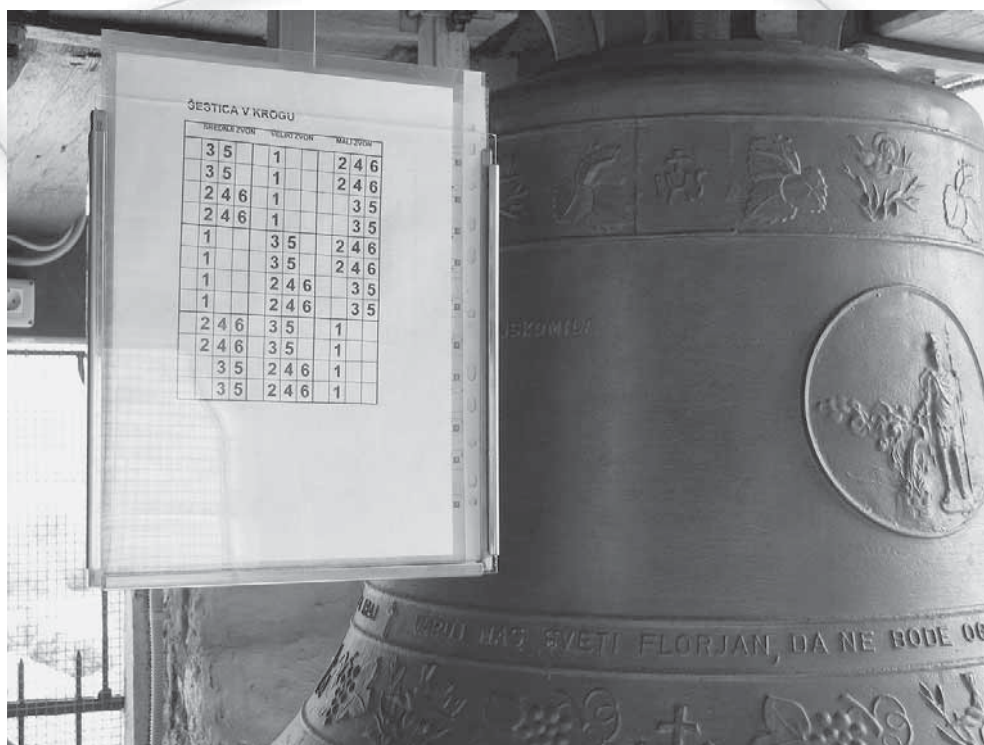

Pritrkavanje v Komendi. (Arhiv Glasbenonarodopisnega inštituta, Komenda, 26. 5. 1968.)

Našteto organizirano delovanje, predvsem tekmovanja in šole, so spodbuda mlajšim pritrkovalcem, ki z veliko vnemo sprejemajo glasbilo kot glasbeno izrazno sredstvo, s katerim razvijajo glasbene spretnosti, sposobnosti in inovacije. Lahko povzamemo, da nastopanje pri pritrkavanju vpliva predvsem na tekmovalnost, konkurenčnost in potrebo po ovrednotenju; na spremembo estetskih vrednot (vizualnih in glasbenih); na izključenost širše skupnosti iz dejavnosti (predstavnitvo lokalne dejavnosti prevzame določena skupina, ki so bodisi talentirani ali kako drugače izstopajoči posamezniki); na izgubo obredne vloge; na časovno krajšanje in opuščanje določenih elementov iz tehničnih razlogov; na prilagoditev novemu prostoru in na spremembo v razmerju izvajalec – poslušalec.⁵

Organizirane oblike pritrkovalske dejavnosti tako po eni strani spodbujajo in oživljajo pritrkovalsko dejavnost, po drugi strani pa predvsem vplivajo na izginjanje lokalnih posebnosti posameznih pritrkovalskih izvajalskih praks, saj z merili dejavnost postaja tudi precej uniformna.

za liturgične sodelavce sprejet referent za pritrkovalce, kasneje pa je pritrkavanje prešlo pod okrilje odbora za cerkveno glasbo. Vendar se po besedah referenta kljub formalni enakopravnosti pritrkavanju tam namenja manj pozornosti. Neredko se pritrkovalci pritožujejo nad nezadostno podporo ali celo omejevanjem pritrkavanja s strani lokalnih cerkvenih avtoritet.

Zapis pritrkavanja po 'Mercinovem sistemu'. (Arhiv Glasbenonarodopisnega inštituta, Slap pri Vipavi, 7. 5. 2006.)

Posvetno – cerkveno,
ljudsko – umetno?

Čeprav je pritrkavanje v svoji osnovi del krščanskega, z nekaterimi vsebinami, kot so srečanja, tekmovanja in šole, delno presega prostor religioznega. Pred leti je na primer zaradi pomanjkanja študentov bogoslovja, ki vodijo okrogle mize in vidnejša srečanja pritrkovalcev, že prišlo do vprašanja, ali bi krožek prevzela laična skupnost, kar se kasneje ni zgodilo. Tudi Glasbena matica, ki je prevzela organizacijo prvega tekmovanja pritrkovalcev leta 1932, poudarja, da je organizacijo tovrstne prireditve prevzela izjemoma, saj pritrkavanje kot del cerkvene glasbe sodi pod okrilje cerkvene organizacije (Ravnihar in Lovše 1932: 3 ali Mercina 1932: 120).

Pritrkavanje se za svoje mesto in enakovredno obravnavo z drugimi oblikami cerkvene glasbe bori tudi v okvirih cerkvene institucije. V letu 2005 je bil v odbor

⁵ Povzeto po nekaterih ugotovitvah, ki jih Laurent Aubert (1988) izpostavlja na podlagi opazovanja odrske prezentacije glasbenega žanra glasbe sveta.

Vaja na cevi na pritrkovalski šoli. (Arhiv Glasbenonarodopisnega inštituta, Zasavska Sveta gora, 22. 7. 2005.)

Organizirane oblike pritrkavanja so organizacijsko ves čas prepuščene angažiranosti posameznikov, ki so del pritrkovalske dejavnosti, torej nosilec dejavnosti in ne strokovnim ustanovam. Cerkevni značaj pritrkavanja ter močna organiziranost pritrkovalcev je najverjetneje tudi eden od razlogov, da dejavnost v smislu spodbujanja kulturne ustvarjalnosti ter zagotavljanja strokovne in organizacijske podpore ni prešla pod okrilje Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti.⁶ Pritrkavanje je bilo delno zapostavljeno z vidika umeščenosti v ljudsko glasbeno ustvarjalnost. Tako se je Glasbenonarodopisni inštitut sistematičnemu zbiranju terenskega gradiva pritrkavanja posvetil po letu 1968, z etnomuzikološkega vidika pa je bil pojav obširneje obravnavan šele nedavno.⁷

Sklep ali popravek nekaterih zmot

Slovenci s pritrkavanjem zelo radi predstavljamo svojo deželo v tujini. Tako so pritrkovalci vedno pogosteje vabljeni, da se (tudi z miniaturnimi zvonovi) udeležujejo raznih prireditvev doma in v tujini. Najverjetneje zato, ker je tudi splošno veljavno prepričanje, da je pritrkavanje naša nacionalna posebnost in kot tako primerno za tovrstne promocije. Nedavna podrobnejša raziskava o pritrkavanju pa je razkrila, da je tovrstna dejavnost živa v številnih evropskih deželah (npr. Francija, Nemčija, Italija, Švedska, Hrvaška, Švica, Belgija, Španija, Danska), povsod pa ima svoje posebnosti.

Popraviti moramo tudi zmotno prepričanje, da je pritrkavanje v Sloveniji vsaj štiristo let stara tradicija, in povedati, da poleg nekaterih nedokazanih hipotez, trdnih virov o tem nimamo. Na podlagi časopisnih virov iz 19. stoletja lahko zatrdimo le, da je v tem času že močno navzoče v slovenskem prostoru.

Pogosto je, da narod z željo po poudarjanju vrednosti lastne tradicije v njej išče samobitnost, unikatnost, izvirnost, izvornost ali originalnost v primerjavi s tradicijami drugih narodov. Vendar zanikanje umišljene unikatnosti in starodavnosti tradicije pritrkavanja tej glasbeni praksi nikakor ne jemlje dragocene vrednosti, ki jo ima v okvirih slovenske in evropske glasbenokulturne dediščine.

Viri in literatura:

- Aubert, Laurent
1988 *The Music of the Other. New Challenges for Ethnomusicology in a Global Age*. Burlington: Ashgate Publishing.
- Kovačič, Mojca
2009 *Pritrkavanje – etnomuzikološka fenomenologija pojava in njegova vključenost v slovenski in evropski prostor*. Doktorska disertacija. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici.
- Mercina, Ivan
1926 *Slovenski pritrkovavec*. Gorica: Katoliška knjigarna.
- 1932 Dopisi, Gorica. V: *Cerkveni glasbenik* 55, št. 7/8, str. 120–121.
- Ravnihar, Vladimir in Anton Lovše
1932 Slovenskim pritrkovalcem. V: *Učiteljski tovariš* 37, str. 3.

⁶ Pod okriljem območne izpostave JSKD Radlje ob Dravi potekajo srečanja pritrkovalcev na Koroškem, vendar le v organizacijskem smislu.

⁷ Glej Mojca Kovačič. *Pritrkavanje – etnomuzikološka fenomenologija pojava in njegova vključenost v slovenski in evropski prostor* (doktorska disertacija), 2009.